

**Závěrečná zpráva z řešení
projektu Specifického
výzkumu 2011**

Připravil: doc. PhDr. T. Svatoš, Ph.D.,
Pracoviště: Pedagogická fakulta UHK,
Rokitanského 62, 500 01 Hradec Králové,
e_mail: tomas.svatos@uhk.cz

Název projektu Specifického výzkumu

Role a postoje začínajících studentů oborů zaměřených na vzdělávání

Struktura závěrečné zprávy

- A Původní návrh projektu a jeho zadání
- B Stručný popis výzkumných etap
- C Použitá metodologie a hlavní výzkumné výsledky
- D Publikační činnost spojená s SV (rok 2011 a 2012)
- E Ekonomická rozvaha – financování projektu
- F Poznámka o dalším řešení tématu
- G Přílohy

A Původní návrh projektu a jeho řešení

Specifikace řešitelského týmu

Odpovědný řešitel: doc. PhDr. Tomáš Svatoš, Ph.D., KPP PedF UHK

Studentky magisterského studia PedF UHK: Jana Jirsáková, IV. ročník, aprobace Ma/In, ZS2, stud. č.: 19304, Vlasta Kremzová, IV. ročník, aprobace Ma/In, ZS2, stud. č.: 12935

Anotace (10řádků):

Problematice profesního růstu učitelů-vychovatelů se nejen tuzemská literatura věnuje s jistou pravidelností, a to jak v oblasti pedagogické teorie, tak praktickými výzkumy. Mnohem méně pozornosti je věnováno cestám učitelské profesionalizace v podmínkách pregraduálního učitelského vzdělávání. Výjimkami, které potvrzují pravidlo jsou v našich podmínkách aktivity vysokoškolských pedagogů z oblasti primárního školství. Tam je zájem o průběžné sledování osobnostního a profesního růstu tradiční a dlouhodobý. V souvislosti s členěním VŠ přípravy na bakalářskou a magisterskou etapu se vynořují zásadní otázky o tom, jakými cestami profesionalizace studenti oborů zaměřených na vzdělávání procházejí, jak reflektují a sebereflektují svou studijní pozici, o jakých možnostech osobního a hlavně profesního působení uvažují atd. Odpovědi na tyto a spjaté otázky bude hledat řešitelský tým při plnění plánovaného projektu specifického výzkumu.

Celková částka požadované dotace: 20.000,- Kč

Stručný popis řešené problematiky včetně metodiky a časového plánu řešení

Z vývojového pohledu je jedním z nejdůležitějších a zároveň i nejméně sledovaných období přechodu na učitelskou fakultu a sžívání se s **rolí začínajícího studenta učitelství**. V navrhovaném šetření se chceme věnovat některým, převážně sociálně předprofesním zřetelům na tzv. **profesním startu** a možnostem jejich poznávání v ranném stádiu učitelské profesionalizace. Příčin vznikajících obtíží v tomto období profesionalizace může být mnoho a obvykle pramení nejméně z **pěti skupin okolností, vesměs spojených s individuálně rozvíjenými dovednostmi**:

- 1) **Dovednosti předdefinovat žákovskou roli ve studentskou**
- 2) **Dovednosti vedoucí k urychlování sociálně osobnostního zrání**
- 3) **Dovednosti nově pohledět na rodinné prostředí a jeho roli v jiných podmínkách**
- 4) **Dovednosti "jiné" interakce a komunikace**
- 5) **Dovednosti "nového" typu:**

V neposlední řadě jsou studentské začátky spojeny s osvojováním a uplatněním dosud méně rozvinutých sociálně komunikativních dovedností (apologetické, prognostické, interpretační, sebereflexivní, projektivní...). Pojmenované skupiny dovedností a postojů budou zjišťovány po několik let již úspěšně používaným multifaktorovým dotazníkem, který šetří základní pozici a prožívání u začínajících studentů oborů, zaměřených na vzdělávání.

B Stručný popis výzkumných etap

Výzkumné období: únor 2011 – prosinec 2011

Tab. 1: Etapy řešení výzkumného projektu

Únor - duben	Příprava metodiky a sběr datu: Inovace multifunkčního dotazníku PoFos jako součásti studentského portfolia, distribuce respondentům z 1. ročníku PedF, sběr vyplněných dotazníků, jejich třídění a archivace.
Květen	Příprava a tvorba výzkumné databáze A: Převod datových souborů do kvantitativních a kvalitativních přehledů
Červen - červenec	První zpracování datových souborů: Výsledkové souhrny, komentáře a dílčí interpretace – tvorba podkladů pro publikační výstup A.
Září – listopad	Příprava a tvorba výzkumné databáze B: Převod datových souborů do kvantitativních a kvalitativních přehledů
Prosinec	Publikační výstup B: Příprava a tvorba výzkumné databáze B: Převod datových souborů do kvantitativních a kvalitativních přehledů Tvorba závěrečné zprávy.

Ohlédneme-li se po ročním řešení projektu, pak výzkumné období celkově představovalo práci v 5 etapách činnosti. V jarních měsících bylo zásadní ujasnění metodologie, která bude použita při sběru dat a základním kvantitativním upracování. Vycházeli jsme z dlouhodobě používaného multidatového dotazníku **PoFos 1** (Svatoš, Krejčová 1999), který byl v elektronické podobě dostupný všem studentům prvního ročníku oborů zaměřených na vzdělávání. Ačkoliv byla distribuce a vyplnění podporována vyučujícími, byla návratnost nižší, než jsme očekávali. Konkrétně se do výzkumu zapojilo **102 studentů**, z toho bylo 63 žen a 39 mužů. Téměř třetinová návratnost byla způsobena částečně neochotou studentů vyplňovat rozsáhlejší dotazník, zároveň se na této skutečnosti podepsala nedůslednost některých vyučujících spolupracovat na řešení projektu. Konečně okolo 50 dotazníků bylo vyřazeno pro formální chyby nebo neúplnost vyplnění ve všech položkách.

V jarních měsících byla hlavní distribuovat dotazníky mezi uživatele, sbírat inventovaná data a převádět je do excelových souborů. Vnikla první **databáze A**, která čítá analýzu 60 respondentských dotazníků (21 mužů + 39 žen). Soubory obsahují jak prostá číselná data, tak verbální výroky. Toto zpracování bylo dílem spolupracujících studentek, které i s ohledem na svou aprobaci pořídily převody ve velmi dobrém tvaru, který umožnil další zpracování. Hlavním výsledkem za období letního semestru bylo nejen zpracování první „masy“ dat, ale především tvorba sdělení na konferenci „Učitelovo myšlení a učitelovo uvažování“. Hovoříme o **publikačním výstupu A (Příloha 1)**. Konference se konala ve Velkých Bílovicích v prosinci 2011 (pozdávka s programem – viz **Příloha č. 2**).

V podzimních měsících v rozpětí září až listopad 2011 byla situace obdobná s jarní etapou šetření. Cílem bylo dokončit převod nasbíraných původních dat do excelového souboru **databáze B**, který představoval transkripci zbývajících 42 dotazníků od stejného počtu respondentů. Druhá databáze byla opět dílem spolupracujících studentek. Následovala tvorba dalších výsledkových přehledů z roku 2011 a dokončení celé báze dat pro již výsledné zpracování.

V prosinci jsme se zúčastnili zmiňované konference o učitelově uvažování a myšlení, a to příspěvkem Role a uvažování začínajících studentů učitelství. Záměrem bylo nejen seznámit s empirickou sondou z letošního roku, ale také konfrontovat data letošní s těmi před 10 lety. Podklady pro sdělení jsme seskupili do poslední **databáze C**, která komparovala údaje z roku 2001 s rokem 2011.

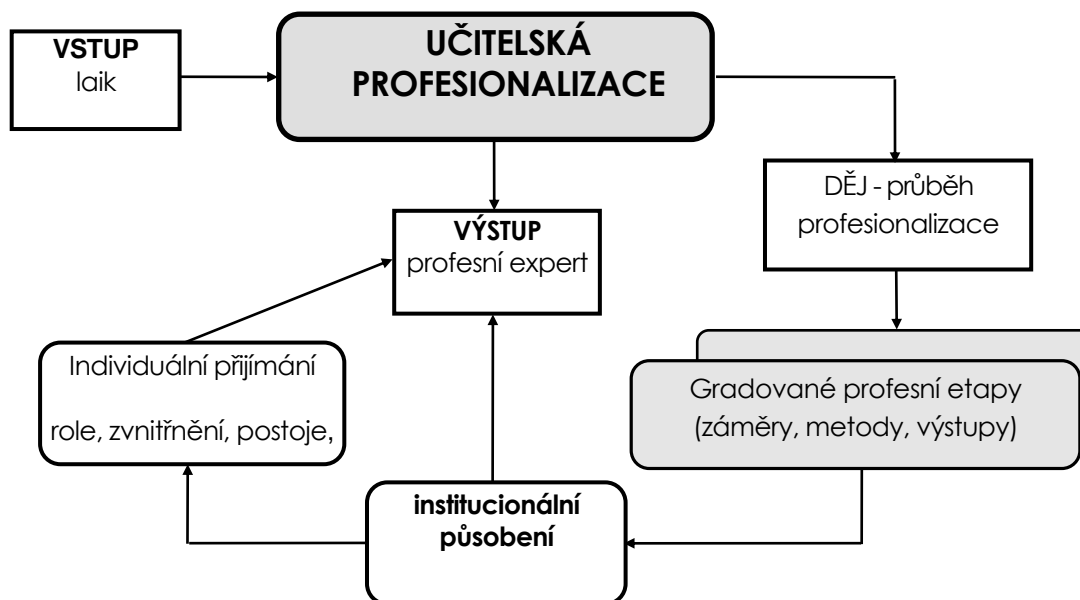
V podzimních měsících jsme se také snažili efektivně a racionálně využít „zbývajících“ finančních prostředků, které jsme na řešení projektu měli. A to především nákupem kancelářských potřeb a doplňků pro výpočetní techniku. Zbývá dodat, že se tomuto tématu věnujeme v jiné části závěrečné zprávy.

Poslední výzkumné období (prosinec 2011) bylo typické dvěma hlavními aktivitami. Jednak tvorbou této **závěrečné zprávy** a také přípravou **druhého publikačního výstupu B**, který obsahuje již úplná data z databází A a B. Předpokládáme, že půjde o sdělení do některého z recenzovaných a evidovaných periodik, a by výstup měl také odezvu v přehledu RIV. Předpokládáme, že text předáme k tisku do konce února 2012.

C Použitá metodologie a hlavní výzkumné výsledky

Proč se zajímat o začínajícího studenta?

Obr. 1: Idea profesionalizace v pregraduální etapě (Svatoš 2000-upraveno)

Širší společenské změny a demografická realita, doprovázené diverzifikací v terciární sféře způsobily, že většina učitelských fakult přijímá uchazeče o pedagogická studia bez systematického ověření předpokladů ke studiu, resp. k budoucí profesi. Důvody hledáme v bludném kruhu méně náročných přijímacích procedur, které nemohou být náročnější, protože by se nenaplnily první ročníky potřebným počtem začínajících studentů. Pro mnohé školy je přijetí očekávaného počtu nových adeptů učitelství **existenční proměnou**, která předurčuje vše ostatní – od personálního stavu, přes inovace studijních programů, dalšího materiálního zabezpečení vzdělávání až po finanční ohodnocení pedagogů školy. Dlouhodobé zkušenosti naznačují, že se mezi studenty prvních ročníků objevují i ti, kteří měli menší studijní úspěšnost v předchozím vzdělávání nebo mají jiné ambice, než se věnovat budoucnu učitelské profesi.

V edukační praxi to znamená, že sebelépe připravený profesionalizační děj (studijní program), představovaný vyváženým teoretickým základem, opírající se o odbornou znalost a promyšlený systém nabývání praktické způsobilosti bude klíčově determinován osobností studenta, reflektováním jeho role v kontextu jeho možností a mezí. Proto studenti na **začátku profesionalizačního startu** vyžadují zvýšenou edukačně sociální péči. Bližších důvodů je mnoho a uvedme alespoň ty nezákladnější: především se mění motivy studia učitelství a jinak se definují vstupní očekávání, vysoká škola musí v mnohém suplovat sociálně osobnostní a komunikativní deficity střední školy (otevírání mladých lidí k dialogu, vedení k samostatnosti jednání i uvažování, navykání na sebereflexi - sebekonstrukci...), v neposlední řadě je potřebné vytvářet pravdivé obrazy a představy o učitelství a učiteli, žáku, škole a možnostech výchovy.

Panuje obecná shoda v názoru, že proměna role žáka - studenta do role učitele - vychovatele je velmi složitá, bytostně spojená s profesionalizujícím se jedincem a ovlivněná mnoha faktory. Některé jsou jaksi „na povrchu“ a očekávané, jiné faktory jsou naopak zasunuté v pozadí a jsou jen velmi obtížně poznatelné z vnějšku. Přes zmiňovanou složitost bychom neměli rezignovat na poznání role a pozice začínajících studentů učitelství. Jen tak lze naplnit myšlenku, že chceme-li ovlivňovat profesní vývoj budoucích učitelů, je třeba je nejprve poznat, poté sladit institucionální působení s osobními představami a vývojem a následně **adresnou individualizací** (Svatoš 2000) se podílet na zvýšení efektivity učitelského vzdělávání.

Hlavní kvalifikované předpoklady

Databáze informací ze studentských portfolií je poměrně rozsáhlá, proto zredukujeme náš výzkumný záměr jen na některé poznatky, v predikci vyjádřené těmito **kvalifikovanými předpoklady**:

- KP1:** motivy volby studia učitelství se v průběhu výzkumného období (tj. let 2001 a 2011) zásadně neliší
- KP2:** volba pedagogických studií je dlouhodobě především volbou studenta samotného
- KP3:** očekávání studentů od VŠ studia se v průběhu výzkumného období zásadně mění
- KP4:** začínající studenti učitelství vidí dlouhodobě problematiku českého školství ve stejném kontextu.

Hlavní metodologický nástroj dotazník PoFos 1

Podstatnou část výzkumných dat jsme nacházeli ve vyplněných multidatových dotaznících **PoFos_PRE** (zestručněně v tab. 2), který představuje zdroj mnoha osobních dat, postojů, předprofesních názorů atd. Zároveň jsme jeho dílčí části využívali v seminárních aktivitách v pedagogických a psychologických disciplínách. Pojetí studentského portfolia tak dostalo podobu **výzkumně pedagogického projektu**.

Tab. 2: Obecná struktura dotazníku PoFos_1

A: Sféra „já“ a osobnostně profesní předpoklady
sociálně komunikativní (sebe)charakteristika, rodina a rodinné prostředí, předprofesní aktivity studentů (vliv volby VŠ), subjektivní hodnocení školní docházky
B: Pregraduální učitelská příprava
počáteční profesní a sociální klima na VŠ, očekávání v počátcích učitelské profesionalizace, tendence k „typu“ profesní přípravy, představy o profesionalizaci, význam pedagogicko- psychologických disciplín a oborové přípravy atd.
C: Předprofesní představy a společensko pedagogické reflexe
„obraz“ učitele - inventář profesních vlastností a kompetencí, „obraz“ dětí – žáků – studentů a vztahů mezi učitelem a nimi, transformace českého školství očima začínajících studentů, prožitá pedagogická situace a její socio-profesní reflexe

Respondenti na jednotlivé položky dotazníku reagovali rozmanitými způsoby: od vytváření volné odpovědi, přes doplňování textu, volbu z nabízených alternativ až po postojové škálování. Rozmanitost způsobů vyplňování na druhé straně působila obtíže ve fázi sběru a zpracování dat.

Ověření kvalifikovaných předpokladů

Databáze informací ze studentských portfolií je poměrně rozsáhlá, proto zredukujeme náš výzkumný záměr jen na některé poznatky, v predikci vyjádřené těmito **kvalifikovanými předpoklady**: V našem sdělení jsme věnovali pozornost učitelské profesionalizaci, jako ději, který překračuje etapu učitelského vzdělávání, i když náš zájem směřoval právě k pregraduální učitelské přípravě. Uvedli jsme, že není mnoho poznatků o tom, jakými etapami „uvnitř“ přípravného učitelského vzdělávání budoucí učitelé procházejí a mezi stěžejní důvody patří, že „stávání se učitelem“ je těžko sledovatelný a uchopitelný děj, který je individuálně různý a plný vnitřních proměn a postojů.

Na druhé straně je však třeba o nich vědět, aby **společné úsilí institucí učitelského vzdělávání a profesionalizujícího se jedince** mohlo dospět k vyšší úrovni připravenosti.

O tom, že lze „vytěžit“ potřebné informace jsme poukázali na **příkladu začínajících studentů učitelských oborů**, kteří představují zajímavou semiprofesionální skupinu. V empirickém šetření jsme srovnávali některá data, která jsme získali v rozpětí jedné výzkumné dekády a konkrétně jsme ověřovali 4 kvalifikované předpoklady KP.

Ukázalo se, že první z nich **KP1** se nenaplnil. To znamená, že motivy volby studia učitelství se v průběhu výzkumného období zásadně změnily. Zaznamenali jsme významný posun od společenských důvodů volby k osobním a individuálně zdůvodněným. Naopak se potvrdil předpoklad **KP2** a šetření potvrdilo, že volba pedagogických studií je stále více přáním samotného uchazeče. Uchazeči však častěji jdou do konfliktu s okolím (rodina, přátelé), které v jejich volbě vidí spíše negativní stránky než pozitiva. Také předpoklad **KP3** o změnách ve studentském očekávání se potvrdil. Sympaticky působí snaha porozumět více učitelské profesi, posílit osobnostní výbavu a z dnešního pohledu více rozumět studiím jako zdroji získání vysokoškolského diplomu a takového vzdělání, které usnadňuje získat dobrou pozici na trhu práce – za cenu, že studovanou profesi v budoucnu provádět nebudou. Poslední z předpokladů **KP4** o tom, že začínající studenti učitelství vidí dlouhodobě problematiku českého školství ve stejném kontextu se také nenaplnil. Ano – došlo k posunu vnímání deficitů v českém školství, a to směrem k potřebě více řešit vztahy mezi učitelem a žáky, pečovat o sociální klima a v neposlední řadě vybavit učitele opravdu účinnými metodami edukace, zejména výchovného rázu.

Odkazujeme na detailní výsledky šetření, jak jsme je publikovali ve sdělení A (viz Příloha 1).

D Publikační činnost spojená se SV (rok 2011 a 2012)

Uskutečněné výstupy – rok 2011

Přednáška:

SVATOŠ, T. Role a uvažování začínajících studentů učitelství. Mezinárodní konference Učitelovo myslenie a uvažovanie. Teachers Thinking and Reasoning. 7.-9. 12. 2011. Velké Bílovice. Pořadatel: Občianske združenie Výchova – Veda – Vzdelávanie – Výskum (OZ V4), Ústav primárnej a preprimárnej pedagogiky PdF UK, Bratislava, Katedra primární pedagogiky PdF MU, Brno, Ústav pedagogických věd FHS UTB, Zlín

Příspěvek v monografii – publikační výstup A:

SVATOŠ, T. Role a uvažování začínajících studentů učitelství.

Z vybraných příspěvků budou sestaveny dvě recenzované monografie a jejich vydání se předpokládá v první polovině roku 2012.

Plánované výstupy – rok 2012

Příspěvek v recenzovaném časopise – publikační výstup B:

SVATOŠ, T. Kdo jsou začínající studenti oborů zaměřených na vzdělávání: komunikační a sociálně osobnostní charakteristiky. Spoluautorky: J. Jirsáková, V. Kremzová (zpracování dat)

Předpokládané odevzdání textu do redakce časopisu - únor 2012.

E Ekonomická rozvaha – financování projektu

Skutečné čerpání finančních prostředků spojených s realizací projektu SV (Příloha C)

Osobní náklady: 0,- Kč

Osobní náklady projekt nepředpokládal.

Mimořádná stipendia: 8.800,- Kč

Byla vyplacena studentkám Janě Jiráskové (4.400,- Kč) a Vlastě Kremzové (4.400,- Kč) ve dvou termínech – jarním a podzimním. Studentky v období duben – listopad 2011 podle zadání metodologie specifického výzkumu převáděly data z individuálních dotazníků respondentů do souborných excelových tabulek a spočítaly první kvantitativní údaje. Pomáhaly také s přípravou shrnujících přehledů, které byly použity v obou publikačních výstupech.

Materiálové a provozní náklady, služby: 3.945 + 1709 = Kč

Položka „služby“ byla se svolením proděkana Heřmana převedena na „materiálové a provozní náklady“. Jejím posílením bylo možné nakoupit

drobná zařízení k PC (klávesnici, myš, flash disk) a také spotřební materiál (papíry, desky, popisovače atd.).

Konferenční poplatek a cestovné: 4879 + 614 + 59,60 =

Účast na konferenci byla podmíněna zaplacením konferenčního poplatku, ve výši 200,- Eur . V této ceně bylo zahrnuto ubytování a stravování na konferenci a také poplatky za vydání monografie. Cestovné činilo 614,- Kč a kurzová ztráta byla 59,60 Kč.

Závěrečné vyúčtování:

Požadované finanční prostředky:	20.000,- Kč
Investované prostředky:	20.006,60 Kč
Rozdíl:	-6,60 Kč

F Poznámka o dalším řešení tématu

Návrh na pokračování projektu SV v roce 2012

Dlouhodobé výsledky šetření (a to nejen v roce 2011) prokázaly, že zájem o studenty nastupujících ročníků je opodstatněný, a to nejméně ze tří důvodů:
a) je třeba průběžně poznat ty, o jejichž profesní vzdělávání se učitelské instituce starají, což znamená, že mění se osobnostní a profesní charakteristiky vyžadují volbu jiných prostředků učitelské přípravy,

b) je třeba reagovat na studentská očekávání a upravovat motivy volby profese tak, aby byly ve shodě s projekty učitelského vzdělávání i ve shodě s osobními představami a hledáním identity,

c) je třeba podporovat rozvoj dovedností, které napomáhají přerod role studentské v učitelskou-vychovatelskou, na základě rozvoje komunikativních a sociálních dispozic, a to především v počátku učitelské profesionalizace.

Naznačili jsme, že se jedná o permanentní zadání a proto **navrhujeme, aby s danou tematikou pokračovalo ve výzkumu v období roku 2012.**

Závěrečnou zprávu vypracoval:

Doc. PhDr. Tomáš Svatoš, Ph.D.,

V Hradci Králové 28. prosince 2011

G Přílohy

1. **Realizovaný výstup A:** SVATOŠ, T. Role a uvažování začínajících studentů učitelství.
2. **Pozvánka na konferenci:** Mezinárodní konference Učiteľovo myslenie a uvažovanie. Teachers' Thinking and Reasoning. 7.-9. 12. 2011. Velké Bílovice.
3. **Kopie vyúčtování čerpání finančních prostředků.**